

7. De FOD Buitenlandse zaken⁽¹⁾

Vincent Dujardin

7.1. Bibliografie

- COOLSAET (R.). *België en zijn buitenlandse politiek, 1830-2000*. Leuven, 2001.
- COOLSAET (R.). Belgium, in HOCKING (B.), SPENCE (D.), eds. *Foreign Ministries in the European Union. Integrating Diplomats*. New York, 2005, p. 60-74.
- COOLSAET (R.), SOETENDORP (B.). Belgium and the Netherlands, in MANNERS (I.), WHITMAN (R.G.), eds. *The Foreign Policies of European Union Member States*. Manchester-New York, 2000, p. 128-143.
- CRAENEN (G.). België en het buitenland. De nieuwe regeling van de buitenlandse betrekkingen, in ALEN (A.), SUETENS (L.P.), eds. *Het federale België na de vierde staats hervorming*. Brugge, 1993, p. 59-105.
- DELCORDE (R.). *Les mots de la diplomatie*. Parijs, 2005.
- DELSEMME (N.), CARCAN-CHANEL (N.). *Agents diplomatiques belges et étrangers aux XIXe et XXe siècle*. Brussel, 1968.
- DELSEMME (N.). *Contributions à l'histoire du corps diplomatique belge*. Brussel, onuitgegeven licentiaatsverhandeling ULB, 1966.
- DE RAEYMAEKER (O.). *België's internationale beleid 1919-1934*. Brussel, 1945.
- DEVELTERE (P.). *De Belgische ontwikkelingssamenwerking*. Leuven, 2005.
- DE VOS (L.), ROOMS (E.). *Het Belgisch buitenlands beleid. Geschiedenis en actoren*. Leuven, 2006.
- DOUVERE (F.). *Organisatie van het Ministerie van Buitenlandse zaken, Buitenlandse handel en Ontwikkelingssamenwerking (1945-heden)*. Gent, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UG, 2000.

---

(1) Oprechte dank aan de archiefdienst van de FOD Buitenlandse zaken, in het bijzonder aan directrice Françoise Peemans en documentalisten Didier Amaury en Pierre Dandoy, die zo goed waren me de nodige informatie te verstrekken. Ook het artikel van Patricia Van den Eeckhout uit de vorige uitgave van deze publicatie vormde een dankbare informatiebron.

- DUMOULIN (M.), HANOTTE (J.). La Belgique et l'étranger 1830-1962. Bibliographie des travaux parus entre 1919 et 1985, in DUMOULIN (M.), STOLS (E.), eds. *La Belgique et l'étranger aux XIXe et XXe siècles*. Louvain-la-Neuve, 1987, p. 245-323.
- Deze bibliografie herneemt niet alleen de werken verschenen tussen 1969 en 1985, maar ook de publicaties betreffende archiefvondsten (voor de voorgaande periode, zie VAN HOUTTE (J.A.). *Un quart de siècle de recherche historique en Belgique, 1944-1968*. Leuven-Parijs, 1970).
- DUMOULIN (M.). Vingt ans d'historiographie des relations internationales de la Belgique (1964-1984), in *Relations internationales*, 1985, p. 169-182.
- DUMOULIN (M.). Historiens étrangers et historiographie de l'expansion belge aux XIXe et XXe siècles, in *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 1985, nr. 4, p. 685-699.
- HOEFNAGELS (M.). *Secundaire analyse van de Belgische diplomatieke dienst*. Brussel, 1974.
- INGELAERE (F.). De nieuwe wetgeving inzake de internationale betrekkingen van de gemeenschappen en de gewesten, in *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1993, p. 807-820.
- MOLITOR (A.). *Rapport à Monsieur le Ministre des Relations extérieures sur le déséquilibre linguistique au sein de la carrière diplomatique et sur les remèdes à y apporter*. Z.p., 1984.
- NAVEAU (C.). *Le rôle du secrétaire général au sein du ministère belge des Affaires étrangères depuis 1830*. Louvain-la-Neuve, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UCL, 1991.
- PEEMANS (Y.). *L'organisation du ministère des Affaires étrangères de 1830 à 1914*. Brussel, onuitgegeven licentiaatsverhandeling ULB, 1978-1979.
- PEEREMAN (D.). *Wie wird man Diplomat oder Kanzleibeamter? Eine vergleichende Untersuchung zwischen der Laufbahn des Auswärtigen Dienstes und der Kanzleilaufbahn in Belgien und ihren Entsprechungen in den Niederlanden und der Bundesrepublik Deutschland*. Z.p., onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1988-1989.
- PROVOOST (G.). De Belgische diplomatie: een Vlaamse verworvenheid?, in *De Brug*, januari-maart 1969, p. 19-43.
- ROOSENS (C.). De aanwerving van diplomaten in België. Van een besloten naar een toegankelijke carrière, 1830-1980, in VAN KEMSEKE (P.), ed. *Diplomatieke cultuur*. Leuven, 2000, p. 205-222.
- ROOSENS (C.). *Agents diplomatiques et consulaires belges. Conditions de recrutement (1831-1982)*. Louvain-la-Neuve, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UCL, 1983.
- ROOSENS (C.), DELCORDE (R.). *La carrière diplomatique en Belgique. Guide du candidat au concours*. Louvain-la-Neuve, 2008.
- SCHVARTZ (C.). *La diplomatie belge aux Etats-Unis, 1830-1914. Profil des postes et des agents*. Louvain-la-Neuve, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UCL, 1990.
- SOQUETTE (D.). *L'organisation centrale du ministère des Affaires étrangères belge de 1914 à nos jours*. Louvain-la-Neuve, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UCL, 1999.

- STANDAERT (F.). *Is het beroep van diplomaat nog actueel?* Brussel, 1976.
- VAN BELLINGHEN (J.-P.). De organisatie van de Belgische diplomatie, in *Liber Amicorum Omer de Raeymaker*. Leuven, 1978, p. 689-702.
- VAN BOGAERT (E.). Het taalevenwicht in de Belgische diplomatie, in *Liber Amicorum August De Schrijver*. Gent, 1969, p. 681-690.
- VAN DEN BOSCH (J.). La représentation extérieure de la Belgique, in *Res Publica*, 1961, nr. 2, p. 142-151.
- VAN DEN BOSSCHE (K.). *De organisatie van het Ministerie van Buitenlandse zaken tijdens het interbellum*. Gent, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UG, 2000.
- VANLANGENHOVE (F.). *L'élaboration de la politique étrangère de la Belgique entre les deux guerres mondiales*. Brussel, 1979.
- WILLEQUET (J.). Le Ministère belge des affaires étrangères : ses buts et ses moyens, in *Opinion publique et politique extérieure, t. I. 1870-1915*. Milaan-Rome, 1981, p. 157-167.
- WILLEQUET (J.). The Ministry of Foreign Affairs, in *The Times Survey of Foreign Ministries of the World*. Londen, 1982, p. 76-94.
- Betreffende de interne geschiedenis van het ministerie zal dit werk bij voorrang gelezen worden.
- WILLEQUET (J.). Un facteur d'expansion commerciale: le système consulaire sous Léopold Ier, in *L'expansion belge sous Léopold Ier (1831-1865). Recueil d'études. De Belgische expansie onder Leopold I (1831-1865). Verzameling studies*. Brussel, 1965, p. 34-62.
- 175 jaar Belgische diplomatie, bezoekersbrochure. 175 ans de Diplomatie belge, livret à l'usage du visiteur*. Brussel, 2005.
- Dit is de catalogus bij de tentoonstelling "175 jaar Belgische diplomatie".

7.2. Historisch overzicht

Het [Belgische] Ministerie van Buitenlandse zaken werd bij regentsbesluit van 25 februari 1831 opgericht ter vervanging van het *Comité diplomatique*, dat op 18 november 1830 door de grondleggers van de Belgische staat was ingesteld onder leiding van Sylvain Van de Weyer, lid van het Voorlopig Bewind. Het ministerie, bevoegd voor Buitenlandse handel, Politieke aangelegenheden en Consulaten, moest in de eerste plaats de internationale erkenning van België als jonge onafhankelijke staat proberen te verkrijgen. Het regentsbesluit van 5 maart 1831 richtte het Beheer van het Zeewezen in en bracht de dienst onder bij het Ministerie van Buitenlandse zaken, tot in januari 1837 het Ministerie van Openbare werken werd opgericht.

Op 1 maart 1831 werd Jean-Baptiste Nothomb de eerste secretaris-generaal van het ministerie. Dit was geen politiek mandaat, maar een bestuursfunctie, waarvan de bevoegdheden waren vastgelegd bij regentsbesluit van 9 april 1831. Men duidt die functie trouwens soms aan als "ministre administratif permanent" (vast minister van bestuur), verwijzend naar de rol die de secretaris-generaal speelde in een tijd waarin de koning nog zwaar doorwoog op de bepaling van de buitenlandse politiek. De secretaris-generaal was de hoogste ambtenaar van het departement: hij stond rechtstreeks onder de minister en stond ook boven de latere "directeurs-generaal". Secretarissen-generaal namen binnen het departe-

ment herhaaldelijk een sleutelpositie in. Zo was er baron Lambermont, secretaris-generaal van 1859 tot zijn dood in 1905, en Fernand Vanlangenhove, secretaris-generaal tussen 1929 en 1946. De ambtstermijn van een secretaris-generaal duurt ook langer dan die van zijn minister. Sinds het aantreden van Leopold I tot 2009 zijn er 65 ministers van Buitenlandse zaken benoemd tegenover 19 secretarissen-generaal. Dit weerhield er de ministers echter niet van om hun eigen kabinet samen te stellen. De kabinetten zijn met het toenemende belang van de politieke partijen in de jaren 1970 steeds groter geworden; hierdoor kan een zekere kloof met de administratie ontstaan.

Op grond van het KB van 13 januari 1837 versmolt het Ministerie van Buitenlandse zaken met dat van Binnenlandse zaken, een situatie die drie jaar duurde, tot het KB van 18 april 1840 werd afgekondigd. Datzelfde besluit bracht het Beheer van het Zeewezen tijdelijk weer onder de bevoegdheid van Buitenlandse zaken. Het ministerie bleef zich verder ontwikkelen. Naast het kabinet van de minister en het secretariaat-generaal omvatte het in 1837 ook de volgende afdelingen: een eerste was die van de diensten Politieke en Diplomatieke aangelegenheden en Vertrouwelijke informatie (“Renseignements de nature confidentielle”), een tweede die voor Buitenlandse handel en Handelsverdragen en een derde afdeling met de diensten Boekhouding, Financiën, Wetgeving en Consulaten. Bij KB van 18 april 1840 werden die afdelingen omgedoopt tot “directies”, met “directie P” voor het politieke luik, “directie B” voor de handelsaangelegenheden (onderverdeeld in een dienst voor buitenlandse handel en consulaire handelsactiviteiten en een voor binnenlandse handel), en tot slot “directie” voor de Kanselarij (“Chancellerie”) (legalisatie van documenten, financiën, juridische zaken).

In vergelijking met de dienst Politieke Aangelegenheden onderging de consulaire dienst veel meer veranderingen. In 1837 nog een bescheiden dienst in de derde afdeling, nam de “directie-generaal van Handel en Consulaten” in 1912 binnen het departement een echte sleutelpositie in. Bij KB van 30 juli 1845 werd de derde afdeling van het Ministerie van Binnenlandse zaken overgeheveld naar de vierde directie van het departement Buitenlandse zaken, namelijk die van Buitenlandse Handel. Het KB van 21 november 1846 tekende een nieuwe structuur uit voor het algemene bestuur van het departement, met naast het kabinet van de minister en het secretariaat-generaal ook de directies Politieke aangelegenheden, Buitenlandse handel en Consulaten, Binnenlandse handel, de dienst Boekhouding en Kanselarij (bij KB van 31 december 1855 omgevormd tot directie), alsook de belangrijke directie Zeewezen, een bevoegdheid die het KB van 28 mei 1872 definitief naar het Ministerie van Openbare werken overhevelde. Intussen was de directie voor Buitenlandse handel en Consulaten bij KB van 30 april 1860 samengevoegd met die voor Binnenlandse handel tot de directie Handel en Consulaten, onderverdeeld in de diensten Buitenlandse handel en Consulaten, die in 1868 werden omgedoopt tot Binnenlandse handel en Buitenlandse Handel en Consulaten. Verder deelde het KB van 27 november 1866 de directie Boekhouding en Kanselarij op in een directie Boekhouding en een dienst Kanselarij (vanaf 1872 eveneens directie).

Het KB van 15 december 1875 riep de directie Archieven en de directie van de Orden en de Adel in het leven, allebei diensten genoemd, hoewel ze onder

de bevoegdheid van het secretariaat-generaal vielen. Het KB van 17 april 1880 behield het aantal directies, maar voegde er een aantal nieuwe diensten aan toe.

Met het KB van 9 november 1895 verscheen het eerste organiek besluit dat zowel in het Frans als in het Nederlands was opgesteld. Ook dit besluit behield hetzelfde aantal directies. Het KB van 20 november 1896 bracht daar verandering in. De dienst Orden en Adel verloor zijn statuut als directie en werd bij de directie Politieke aangelegenheden ondergebracht. Verder stelde het besluit een nieuwe directie in, namelijk die van Juridische zaken en Protocol (de latere "directie A"). In het totaal waren er naast het kabinet van de minister en het secretariaat-generaal dus zes directies, namelijk de directies Politieke aangelegenheden, Juridische zaken en Protocol, Handel en Consulaten, Boekhouding, Kanselarij en de directie Archieven, Vertalingen en Bibliotheek. Het KB van 30 december 1905 plaatste de laatste onder de bevoegdheid van het secretariaat-generaal en doopte de directies om tot directies-generaal. Het KB van 14 januari 1910 schafte de directie Boekhouding af en bracht die dienst onder bij de directie Kanselarij.

Aanvankelijk bestond het Belgische diplomatieke corps grotendeels uit aristocraten, leden van de goeude burgerklasse en zelfs officieren. Van de 169 Belgen die tussen 1831 en 1850 voor een diplomatieke carrière kozen, waren er 120 van adel. In 1905 viel het aantal diplomaten met adellijke titel terug tot 60 %. Pas na 1945 begon hun aandeel sterk af te nemen; in de jaren 1970 vertegenwoordigden ze nog ongeveer 10 % van de Belgische diplomatie. Tot na de Eerste Wereldoorlog ontvingen diplomaten in ons land slechts een zeer kleine bezoldiging. Ze stelden zich tevreden met de eer de koning en het land te dienen en spraken vaak hun eigen vermogen aan. Dat het aantal diplomaten tot de Eerste Wereldoorlog beperkt bleef, wijst erop dat buitenlandse politiek voor de Belgische regering lange tijd geen prioriteit vormde. De aanstelling van diplomatiek personeel, waarvoor een simpele aanbevelingsbrief vaak had volstaan, werd bij KB van 10 oktober 1841 gereguleerd. Vanaf 1857 werden toelatingsexamens georganiseerd, aanvankelijk uitsluitend in het Frans. Vanaf 1901 was een zekere basiskennis van het Nederlands vereist; pas na 1937 konden Nederlandstalige kandidaten de examens in het Nederlands afleggen.

Kort na de Eerste Wereldoorlog nam het aantal diplomaten in ons land toe. De oprichting van een "Volkenbondbureau", ondergebracht bij Directie P, weerspiegelt het toenemende multilateralisme in de diplomatie, dat vooral na de volgende wereldoorlog sterk aan belang zou winnen. De Belgische legaties in Parijs, Washington, Londen, Rome en Vaticaanstad werden verheven tot ambassade, een opwaardering die in 1938, in het kader van de gevoerde neutraliteitspolitiek, ook het gezantschap in Berlijn te beurt viel. Er volgden nog een hele reeks koninklijke besluiten die het organogram van het ministerie zouden bijsturen. Het vermelden waard is bijvoorbeeld het KB van 27 december 1920 dat de directies-generaal Politieke aangelegenheden en Buitenlandse handel liet samengaan (P+B), zo nauw leken de politieke en economische activiteiten met elkaar verweven. Niet veel later, bij KB van 28 december 1925, kwam men echter op die beslissing terug en werd de fusie ongedaan gemaakt. De nieuwe directie was voor de directeur-generaal een te zware belasting gebleken. Dat de Belgische diplomatieke agenten in het buitenland op commercieel-economisch gebied een

steeds grotere verantwoordelijkheid verwierven, blijkt uit de toevoeging in 1934 van “Buitenlandse handel” aan de benaming van het departement.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog, onder minister van Buitenlandse zaken Paul-Henri Spaak, koos België voor een heel ander buitenlands beleid. De neutraliteitspolitiek werd verlaten en de diplomatie opteerde voortaan voor een grotere interdependentie. Het lidmaatschap van ons land na 1945 bij nieuwgevormde internationale organisaties, zoals de Verenigde Naties, de EGKS en de Europese Economische Gemeenschap, zorgde voor de nodige verschuivingen in het organogram van het ministerie. Zo werden na 1950 binnen de derde directie diensten ingericht die volledig gewijd waren aan het Verdrag van Brussel, de Raad van Europa of het Noord-Atlantisch Verdrag. Het KB van 14 januari 1954 richtte de diensten Europese Defensiegemeenschap en Europese Politieke Gemeenschap in. De traditionele bilaterale relaties maakten geleidelijk plaats voor een thematische, multilaterale diplomatie (nucleaire en milieuzaken, bewapeningscontrole, mensenrechten, enz.). Intussen waren de diplomatieke en consulaire carrière bij regentsbesluit van 16 oktober 1946 samengevoegd. Datzelfde jaar werd voor Buitenlandse Handel (“directie B”) een afzonderlijk ministerie ingericht. In 1961 werd het departement voor Ontwikkelingssamenwerking opgericht als opvolger van het Ministerie van Koloniën. Door het KB van 30 mei 1961 werd de minister van Buitenlandse zaken ook bevoegd voor de dossiers aangaande Ruanda-Urundi. In de daaropvolgende periode werd ook het aantal ministeriële kabinetten uitgebreid (Buitenlandse zaken, Buitenlandse handel, Europese zaken, Ontwikkelingssamenwerking, enz.).

Van december 1981 tot juni 1989, droeg Leo Tindemans de titel van minister van “Buitenlandse betrekkingen”. Men trachtte ook alle met het buitenland gerelateerde activiteiten onder eenzelfde noemer te brengen. Zo werd bij KB van 25 maart 1982 een “Ministerieel Comité voor Buitenlandse Economische Betrekkingen” opgericht, dat de buitenlandse economische activiteiten van de verschillende departementen op elkaar moest afstemmen. Tindemans’ opvolger, Mark Eyskens, droeg opnieuw de titel van minister van “Buitenlandse zaken”.

Intussen was binnen het diplomatieke korps een vervlaamsing ingezet. Met de wet van 6 april 1962 probeerde minister voor Buitenlandse zaken Hendrik Fayat meer taalevenwicht in de diplomatie te brengen, die met maar 15,36 % Nederlandstaligen in 1951 nog altijd een Franstalig bastion was. De zowat vijftig Nederlandstalige diplomaten die met dat doel voor ogen aangeworven werden, zouden de geschiedenis ingaan als de “Fayat-boys”. Midden jaren 1970 waren er meer Nederlands- dan Franstalige diplomaten; sinds 1982 schommelt het aandeel Nederlandstaligen tussen 51 en 56 %. Het aantal adellijke diplomaten begon te dalen en druppelsgewijs traden ook meer vrouwen toe. Het duurde tot september 1973 voor de eerste vrouwelijke ambassadeur benoemd werd, namelijk Edmonde Dever, die de titel buitengewoon en gevolmachtigd ambassadeur droeg. Pas bij KB van 13 april 1973 werd de uitsluiting van gehuwde vrouwen afgeschaft.

Naast de vele interne ontwikkelingen ondervond het departement ook invloed van de institutionele verschuivingen in ons land. De gefedereerde entiteiten konden voortaan immers ook internationale verdragen afsluiten; in 2001 kregen de gewesten de bevoegdheden inzake Buitenlandse handel toegewezen.

Bij KB van 8 september 1997 werd het organogram opnieuw aangepast. Naast het kabinet van de minister en het secretariaat-generaal onderscheidde men voortaan volgende directies-generaal: Algemeen bestuur, Buitenlandse economische en Bilaterale betrekkingen, Consulaire zaken, Juridische zaken en, tot slot, de directie-generaal voor Multilaterale politieke betrekkingen en Thematische aangelegenheden.

Bij KB van 3 juni 1999 werd de directie-generaal voor Ontwikkelingssamenwerking opgericht (zie verder) en werden zowel de bevoegdheden als de werking van het algemene bestuur, de diplomatieke en consulaire diensten opnieuw vastgesteld. Het KB van 8 maart 2002 doopte het ministerie om tot Federale Overheidsdienst (FOD) van Buitenlandse zaken, Buitenlandse handel en Ontwikkelingssamenwerking. De secretaris-generaal die, zoals reeds eerder vermeld, binnen het departement vaak een belangrijke rol speelde, kreeg de titel “voorzitter van het directiecomité”. De nieuwe benaming was al vastgesteld bij KB van 7 november 2000 “houdende de oprichting en samenstelling van de organen die gemeenschappelijk zijn aan iedere federale overheidsdienst”. In het buitenland mocht de voorzitter van het directiecomité zichzelf wel blijven voorstellen als secretaris-generaal.

Het KB van 13 oktober 2003 zorgde voor verdere aanpassingen, die echter niet helemaal met de realiteit overeenkomen. De verschillende diensten van de centrale administratie kregen nieuwe benamingen, zonder dat daar een specifiek KB aan voorafging. Naast het secretariaat-generaal maakten nu ook de volgende directies-generaal deel uit van de beleidsstructuur: Algemeen bestuur, Bilaterale betrekkingen en Internationale economische aangelegenheden, Consulaire zaken en Juridische zaken. Naast de directies-generaal Europese zaken en coördinatie (E), Multilaterale zaken en Mondialisering (M), Bilaterale zaken (B), Consulaire zaken (C), Juridische zaken (J) en Ontwikkelingssamenwerking (O) kreeg het departement ook een aantal “stafdirecties” (Informatie- en communicatietechnologie, Begroting en Beheerscontrole en Personeel en Organisatie), die onder de bevoegdheid van de voorzitter van het directiecomité zouden vallen. België is vandaag vertegenwoordigd in een 140-tal landen; in sommige gevallen strekt de bevoegdheid van een diplomaat zich uit over verschillende landen.

Binnen de structuur van het departement Buitenlandse zaken maakte de administratie van de ontwikkelingssamenwerking volgende evolutie mee. Na de onafhankelijkheid van de Belgische koloniale gebieden in Afrika, werd de Dienst voor ontwikkelingssamenwerking (DOS) opgericht door het KB van 15 januari 1962 betreffende de organisatie van de samenwerking met de ontwikkelingslanden. Door het KB van 14 april 1971 werd deze dienst omgevormd tot het Algemeen bestuur voor ontwikkelingssamenwerking (ABOS). De benaming van het ministerie werd in 1971 met de term “ontwikkelingssamenwerking” uitgebreid. Mede als gevolg van het verslag uitgebracht door de Bijzondere commissie belast met de opvolging van de problemen van het ABOS in juli 1997, werden de administratieve structuren en de opdracht van ontwikkelingssamenwerking grondig hervormd. Vanaf 1999 werd deze opdracht niet langer uitgevoerd door het ABOS, dat werd opgeheven, maar wel door zijn rechtsopvolgers. De ontwikkeling van het beleid werd voortaan gescheiden van de concrete uitvoering op het terrein. Het eerste luik, dat onder meer de conceptuele aspecten en de evaluatie van de

projecten behelst, behoort tot de bevoegdheid van de directie-generaal Internationale samenwerking (DGIS) die op 1 juli 1999 in de schoot van het Ministerie van Buitenlandse zaken werd opgericht. Vanaf 2003 werd deze dienst omgedoopt tot directie-generaal voor Ontwikkelingssamenwerking (DGOS) (www.dgcd.be). De uitvoering van de projecten ter plaatse wordt toevertrouwd aan de Belgische Technische Coöperatie (BTC), een NV van publiek recht met sociaal oogmerk, die werd opgericht ingevolge de wet van 21 december 1998 (zie de parastatalen die afhangen van Buitenlandse zaken). De wet van 25 mei 1999 tekende het kader (doelstellingen, criteria en prioriteiten) van de Belgische ontwikkelingssamenwerking uit. Vermits DGOS projecten (mede)financiert zonder ze zelf uit te voeren (dat gebeurt door de BTC en door private NGO's), maar er toch de politieke verantwoordelijkheid voor draagt, zijn de elementen controle en doorlichting (van de uitvoering) zeer belangrijk. De Dienst opvolging en evaluatie werd gereorganiseerd in 2003 en 2006 en ressorteert onmiddellijk onder de directeur-generaal voor Ontwikkelingssamenwerking. Die dienst werkt ook nauw samen met de externe Dienst bijzondere evaluatie van de ontwikkelingssamenwerking, opgericht in 2003. Die heeft als opdracht alle ontwikkelingsinitiatieven van de federale overheid te evalueren.

7.3. *Archieven*

7.3.1. *Kort historisch overzicht van de archiefdienst*

In 1863 gaf minister van Buitenlandse zaken Rogier de eerste aanzet tot de oprichting van een (toen nog bescheiden) archiefdienst binnen het ministerie. In 1868 werd het "Bureau der Archieven" ondergebracht bij het secretariaat-generaal, naast de bureaus Ridderorden en Adel en Registratie en Expeditie. In 1873 werd het bureau omgedoopt tot de dienst (en in 1875 tot de directie) Archieven, Vertalingen en Bibliotheek, die deel bleef uitmaken van het secretariaat-generaal.

Vanaf 1875, onder leiding van Emile Banning, latere raadsman van koning Leopold II, begon de dienst uit te breiden. Er werd een verzameling van 900 ingebonden en geïnventariseerde volumes aangelegd, bekleed met het wapen van het koninkrijk. Die volumes bevatten de oorspronkelijke handschriften van de algemene, politieke briefwisseling met de gezantschappen en consulaten (1830-1910), documenten over het Verdrag van Londen, de uitvoering van het Hollands-Belgische vredesverdrag, de vluchtelingenproblematiek, de oorlog van 1870, Afrika, enz. Men wou immers in de eerste plaats alle bestaande documenten uit de jaren 1830-1860 samenbrengen. Belgische diplomaten in het buitenland en ministers werden daarom verzocht archiefstukken uit die periode aan het ministerie over te maken. Elk volume wordt voorafgegaan door een chronologisch overzicht, telkens met datum, de namen van de verzender en de ontvanger, alsook een korte inhoud van het telegram of verslag. Terwijl documenten over de buitenlandse handel tot 1914 verwaarloosd werden, zijn er na 1920 hele fondsen aan gewijd.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd het volledige archief door de Duitsers in beslag genomen. De bezetter gebruikte het om propaganda te voeren en vooral ook om de neutraliteit van België in de belle-époquejaren te betwisten. Hoewel het archief na afloop van het conflict weer in Belgisch bezit kwam, waren talloze (vooral persoonlijke) documenten in 1918 vernietigd. Om een herhaling van de

feiten te voorkomen, werd vanaf 12 mei 1940, bij het aanbreken van de Tweede Wereldoorlog, 100 ton archiefmateriaal per boot naar Groot-Brittannië overgebracht, waar het bewaard werd in het Caernarvon Castle in Wales, op initiatief van de Belgische ambassadeur in Londen, Cartier de Marchienne. Na de oorlog werden de documenten opnieuw in het archief van het ministerie in België ondergebracht. Toch wisten de Duitsers een reeks private archieven in beslag te nemen die in sommige gevallen rechtstreeks verband hielden met de Belgische buitenlandse politiek, zoals de dossiers van minister van Buitenlandse zaken Paul Van Zeeland (1935-1936 en 1949-1954), waarvan in 2001 in Rusland nog een (marginaal) deel werd teruggevonden. Het KB van 12 december 1957 stelde het Ministerie van Buitenlandse zaken en Buitenlandse handel, alsook dat van Koloniën en Defensie vrij van de verplichting om alle archieven bij het Algemeen Rijksarchief onder te brengen. De archieven van het Ministerie van Buitenlandse zaken zijn immers een belangrijk hulpmiddel in het buitenlands beleid en moeten dus altijd snel beschikbaar zijn.

Na de onafhankelijkheid van Congo, toen het Ministerie van Koloniën werd opgedoekt, ondertekenden de minister van Afrikaanse zaken en de toenmalige Algemeen Rijksarchivaris op 26 augustus 1960 een overeenkomst, waarbij het uit Congo afkomstig administratief archief als een "speciaal fonds" werd beschouwd. Deze archieven werden eigendom van het Ministerie van Afrikaanse zaken of van diens rechtsopvolger. Voor de archieven van meer dan 100 jaar oud werd overeengekomen dat zij eigendom van het Rijksarchief werden en dat zij vrij raadpleegbaar waren.

7.3.2. *Inhoud en toegankelijkheid van de algemene collecties van de FOD Buitenlandse zaken*

Het archief dat de FOD Buitenlandse zaken in bewaring houdt, bestaat uit twee onderdelen: het diplomatiek archief en het Afrika-archief. Het eerste neemt 2300 strekkende meter in beslag en 475 strekkende meter in het voorarchiveringslokaal, en telt verder ook 6540 microfilms. Sinds 1997 werden verschillende dossiers gedigitaliseerd. Het Afrika-archief, met inbegrip van de archieven van het Duitse bestuur in Ruanda-Urundi (tussen 1889 en 1917), neemt 9600 strekkende meter in beslag.

Het diplomatieke archief bestaat uit een politiek archief (genummerd vanaf het getal 10.000) en een handelspolitiek archief (genummerd vanaf het getal 2000). De collectie "Politieke briefwisseling / algemene reeksen" behandelt bijvoorbeeld de Belgische diplomatieke en consulaire briefwisseling vanaf 1830, die chronologisch en volgens land is geordend. Voor de periode tot 1934 wordt de politieke briefwisseling doorgaans in ingebonden delen bewaard; voor de periodes 1832-1890 en 1900-1910 is de briefwisseling met de consulaten in specifieke ingebonden delen opgenomen.

Het archief is samengesteld uit: algemene dossiers over de binnenlandse politiek en de economische situatie per land (dossiers aangelegd door de diensten van het departement waarvan de taken geografisch bepaald zijn); specifieke dossiers over bilaterale en multilaterale betrekkingen waarin België een rol heeft gespeeld of nog steeds speelt (officiële bezoeken, protocollaire dossiers, de proble-

matiek van politieke vluchtelingen, oorlogen, belangrijke conferenties, grensgeschillen, een aantal incidenten, enz.); dossiers die na de Tweede Wereldoorlog zijn aangelegd naar aanleiding van het groeiende aantal Europese, westerse en internationale organisaties en de diversificatie hiervan, alsook dossiers over deze organisaties en de rol die België hierin heeft gespeeld en nog steeds speelt, bv. inzake economische integratie (Benelux, OEEC, Marshallhulp, ...); dossiers met betrekking tot de ontwikkeling van de binnen- en buitenlandse handel van ons land (statistieken, handelsverdragen, behartiging van de Belgische economische belangen in het buitenland, Belgische emigratie, kolonisatie, Belgische leningen en vestigingen in het buitenland, enz.). Daarnaast omvat het archief ook documenten met betrekking tot verkeer (binnen- en zeescheepvaart, luchtvaart, ...); een hele reeks dossiers over verschillende Belgische naamloze vennootschappen (hoofdzakelijk uit de 19^e en het begin van de 20^e eeuw); persdossiers met thematisch gerangschikte krantenknipsels uit de periode van 1890 tot 1950.

De consulaire verslagen bieden belangrijke informatie over de Belgische commercieel-economische belangen in het buitenland. Het merendeel van de documenten over de periode 1855-1914 is opgenomen in de publicatie *Recueil consulaire belge contenant les rapports commerciaux des agents belges à l'étranger publié en exécution de l'Arrêté royal du 13 novembre 1855*. Zie hierover ook:

KURGAN-VAN HENTENRYK (G.). Belgian consular reports, in *Business History*, 1981, p. 268-270.

Voor de microfilms wordt een onderscheid gemaakt tussen:

- microfilms “P” en “B”, documenten met resp. een politieke of handelspolitieke inslag die op film zijn gezet met de bedoeling ze te bewaren (als reservekopie van de papieren versie of bij vernietiging hiervan). De inhoud van deze op microfilm vastgelegde documenten wordt afzonderlijk geïnventariseerd en opgenomen in het algemene, volgens naam en onderwerp gerangschikte steekkaartensysteem.

- microfilms “Quai d’Orsay”: een op microfilm gezette selectie van documenten die zijn ondergebracht bij het Franse Ministerie van Buitenlandse zaken, hoofdzakelijk stukken uit de politieke briefwisseling van het Quai d’Orsay met betrekking tot de kolonisatie in het algemeen en het Belgische kolonisatiebeleid in het bijzonder.

- microfilms “Adel”: op microfilm overgezette documenten uit de 19^e eeuw die toebehoren aan de dienst Adel van het departement.

Het Afrika-archief wordt besproken in het hoofdstuk over het vroegere Ministerie van Koloniën.

De inventarissen van de archiefbestanden bewaard in het ministerie zijn niet raadpleegbaar door het publiek. Onderstaande informatie is dus grotendeels geput uit de website van de FOD Buitenlandse zaken:

www.diplomatie.be/fr/archives/archivesdetail.asp?TEXTID=1923

Men kan ook de volgende werken raadplegen:

Commission européenne. Guide des archives des ministères des affaires étrangères des Etats membres et des institutions de l'Union européenne. Gids voor de archieven van de Ministeries van buitenlandse zaken van de lidstaten en van de instellingen van de Europese Unie. Luxemburg, 1996, p. 17-21.

Geupdate versie: www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Belgique.pdf. Enkel de Franse en Engelse versie zijn beschikbaar.

- PEEMANS (F.). Les conditions de consultation des archives conservées dans le cadre du ministère des Affaires étrangères, in *Pour une nouvelle loi belge sur les archives*. Brussel, 1985, dl. 4, p. 15-17.
- PEEMANS (F.). Les archives du ministère des Affaires étrangères et de l'ancien ministère des Colonies, in TALLIER (P.-A.), BOIJEN (R.), eds. *La Belgique et la Première Guerre mondiale. État des sources – État de la recherche*. Brussel, 2002, p. 69-75.
- THOMAS (D.H.). Belgium. Le service des archives du Ministère des affaires étrangères, in *The New Guide to the Diplomatic Archives of Western Europe*. Pennsylvania, 1975, p. 20-42.
- THOMAS (D.H.). History of the diplomatic archives of Belgium, in *The American Archivist*, 1952, p. 291-302.
- WILLEQUET (J.). Les archives du Ministère des affaires étrangères, in *Archives, Bibliothèques et Musées de Belgique*, 1951, nr. 1, p. 3-13.
- WILLEQUET (J.). Coup d'œil sur les archives du Ministère des Affaires étrangères sous l'angle de la politique intérieure, in *Cahiers du Centre interuniversitaire d'Histoire contemporaine*, 1957, p. 23 – 25.
- GROSBOIS (T.). L'accessibilité des archives historiques concernant la seconde guerre et l'immédiat après-guerre en Belgique, in *European Review for History*, 2001, nr. 2, p. 253-258.
- VANDEWOUDE (E.), VANRIE (A.). *Guide des sources de l'histoire d'Afrique du Nord, d'Asie et d'Océanie, conservées en Belgique*. Brussel, 1972, p. 145-220.
- BAERTEN (J.), LIAGRE (L.). *Guide des sources de l'histoire d'Amérique latine*. Brussel, 1967, p. 41-106.
- Sources pouvant servir à l'histoire des rapports italo-belges au XIXe siècle, in *Risorgimento*, 1958, p. 41-50, p. 123-127; 1961, p. 34-38.
- LEBLICQ-DECHAMP (E.). *Guide des sources de l'histoire des États-Unis et des relations belgo-américaines conservées en Belgique: 1776-1914*. Brussel, 1976, p. 95-131.
- HERREBOUT (E.). *Quellen zur Geschichte der deutsch-belgischen Beziehungen in den belgischen Staatsarchiven (...) 1830-1962*. Brussel, 2008.

Over de Europese integratie zal men letten op de raadgevingen verstrekt in:

- DUMOULIN (M.). *La construction européenne en Belgique (1945-1957). Aperçu des sources*. Louvain-la-Neuve, 1988, p. 73-74.
- DUMOULIN (M.). La Belgique et la construction européenne: un essai de bilan historiographique, in DUMOULIN (M.) e.a. *La Belgique, les petits États et la construction européenne*. Brussel, 2004, p. 15-37.

De verschillende privéfondsen die het Ministerie van Buitenlandse zaken bewaart, kunnen onder bepaalde voorwaarden geraadpleegd worden. Het ministerieel besluit van 27 juli 1981 legde de minimale inzagetermijn vast op 30 jaar, al is voor stukken van 30 tot 50 jaar oud de voorafgaande goedkeuring van de diplomatieke commissie nodig. Onderzoekers die het archief willen raadplegen,

moeten vooraf contact opnemen met de directie Archieven (zie adressenlijst achteraan dit boek).

7.3.3. *Privéfonds*

Naast de algemene collecties die in de FOD Buitenlandse zaken worden bewaard en die de belangrijkste bron van informatie vormen, bestaan er ook privéfondsen van ministers van Buitenlandse zaken, secretarissen-generaal, kabinetsleden, diplomaten of ambtenaren van het ministerie. Dergelijke fondsen worden bij de FOD zelf of elders bewaard (zie hieronder).

Privéfondsen van ministers van Buitenlandse zaken die worden bewaard in het archief van de FOD worden aangeduid met BZ.

Naast de naam van de minister in kwestie vermelden we ook telkens de begin- en einddatum van zijn ambtstermijn, alsook de bewaarplaats. Tenzij anders vermeld, kunnen de fondsen geraadpleegd worden.

Sylvain van de Weyer (18.11.1830 – 27.03.1831), ARA en BZ; Joseph Lebeau (27.03.1831 – 21.07.1831 en 18.04.1841 – 5.08.1841), ARA; Albert Goblet (d'Alviella) (17.09.1832 – 27.08.1833 en 16.04.1843 – 30.07.1845), ARA en BZ; Barthélémy de Theux de Meylandt (13.12.1836 – 18.04.1841), ARA, BZ en FUNDP; Camille de Briey (05.08.1841 – 16.04.1843), ARA; Henri de Brouckère (31.10.1852 – 30.03.1855), ARA; Charles Rogier (26.10.1861 – 03.01.1868), ARA en MRA; Jules Joseph d'Anethan (02.07.1870 – 07.12.1871), ARA en BZ; Jules Malou (interim 23.08.1872 – 25.03.1873), ARA; Walthère Hubert Frère-Orban (19.06.1878 – 16.06.1884), ULB en BZ; Joseph de Riquet de Caraman Chimay (26.10.1884 – 29.03.1892), BZ; Eugène Beyens (18.01.1916 – 04.08.1917), ARA en BZ; Charles de Broqueville (04.08.1917 – 01.01.1918), ARA; Paul Hymans (01.01.1918 – 28.08.1920; 11.03.1924 – 13.05.1925; 22.11.1927 – 12.06.1934 en 20.11.1934 – 19.03.1935), ULB; Emile Vandervelde (17.06.1925 – 22.11.1927), IEV; Paul Van Zeeland (25.03.1935 – 26.05.1936; 11.08.1949 – 12.04.1954), UCL-GEHEC, raadpleging na toestemming; Paul-Henri Spaak (13.06.1936 – 21.01.1939; 03.09.1939 – 27.06.1949; 23.04.1954 – 13.05.1957 en 25.04.1961 – 19.03.1966), Stichting Paul-Henri Spaak en AML (digitale copie in verschillende universiteiten); Hubert Pierlot (18.04.1939 – 03.09.1939), ARA, raadpleegbaar wat betreft de storting van 1962, niet raadpleegbaar wat betreft de storting van 2005; Victor Larock (13.05.1957 – 26.06.1958), IEV, niet raadpleegbaar; Pierre Wigny (26.06.1958 – 25.04.1961), gedeeltelijk ARA, niet raadpleegbaar (tot nieuwe beslissing van de bewaargevers) en BZ; Pierre Harmel (19.03.1966 – 26.01.1973), ARA, storting van 1974, 1977, 1981 en 1995 raadpleegbaar, storting van 2004 niet raadpleegbaar; Charles-Ferdinand Nothomb (18.05.1980 – 17.12.1981), GEHEC-UCL, niet raadpleegbaar; Leo Tindemans (17.12.1981 – 19.06.1989), KADOC, niet raadpleegbaar; Mark Eyskens (19.06.1989 – 07.03.1992), KADOC, raadpleegbaar mits toelating van de bewaargever; Frank Vandembroucke (10.10.1994 – 23.06.1995), AMSAB-IG, raadpleegbaar mits toestemming van de Algemeen Rijksarchivaris.

Privéfondsen van staatssecretarissen:

Didier Donfut (2007: staatssecretaris voor Europese zaken), ARA, niet raadpleegbaar; Anne-Marie Lizin (1988-1992: staatssecretaris voor Europa 1992), ARA, niet raadpleegbaar.

Privéfondsen van secretarissen-generaal van het ministerie:

Jean-Baptiste Nothomb (01.03.1831 – 13.01.1837), ARA en BZ; François-Auguste Lambermont (30.04.1860 – 20.05.1905), BZ; Léo van der Elst (20.05.1905 – 17.08.1917), ARA; Pierre Orts (17.08.1917 – 31.12.1919), ARA; Fernand Vanlangenhove (21.03.1929 – 23.07.1946), ARA en SOMA; Hervé de Gruben (01.10.1947 – 10.04.1953), SOMA.

Privéfondsen van diplomaten, ambtenaren of leden van het ministeriële kabinet:

Antoine Beyens, BZ; Louis Borremans, BZ; Léon Capelle, BZ; Cloquet, BZ; Louis Cogels, BZ; Auguste d'Anethan, ARA, raadpleegbaar mits toestemming van de Algemeen Rijksarchivaris; Albert en Jean de Bassompierre, BZ; Désiré De Behr, ARA; Emile De Borchgrave, ARA; Roger De Borchgrave, ARA; Emile de Cartier de Marchienne, ARA; Odilon de Craecker, ARA; Charles De Groote, ARA, raadpleegbaar mits toestemming van de Algemeen Rijksarchivaris; Herman Dehennin, ARA, raadpleegbaar [partim] en niet raadpleegbaar tot 2035 (storting van 2004); André de Kerchove, BZ; Jacques Delvaux, SOMA; Fernand de Ryckman de Betz, ARA, raadpleegbaar mits toestemming van de Algemeen Rijksarchivaris; Hubert Dolez, ARA; Albert Dubois, ARA; Bernard Daniel du Bus de Gisignies, ARA; Charles d'Ursel, ARA, raadpleegbaar mits toestemming van de Algemeen Rijksarchivaris; Léon d'Ursel, ARA (idem); Joseph d'Ursel et d'Hoboken, ARA (idem); Jules Greindl, ARA en BZ; Roger Helman de Grimberghe, ARA; Marcel-Henri Jaspar, ARA en SOMA; Jolly, BZ; Paul Lavalleye, BZ; Lejeune de Schirvel, BZ; Jules Le Jeune de Munsbach, ARA; Léon Litwinski, ARA; André Motte, SOMA; Adrien Nieuwenhuys, BZ; Paul Noterdaeme, BZ; Robert Rothschild, BZ; Constant Schuermans, BZ; Robert Silvercruys, BZ en Georgetown University, Lauinger Library; André de Staercke, BZ en ULB; Strauch, BZ; Surllet de Chokier, BZ; Marcel Swinnen, BZ; Robert Van de Kerchove d'Hallebast, ARA; Jean Van den Bosch, SOMA; Josephus Van der Meulen, BZ; Jacques Willequet, BZ; Alex Xhrouet, BZ.

Het mag niet verbazen dat er in het archief van andere ministeries ook documenten terug te vinden zijn die verband houden met het Ministerie van Buitenlandse zaken en het algemene buitenlandse beleid van ons land. In die zin zijn vooral de hoofdstukken over de federale deelgebieden, het Ministerie van Defensie en van Koloniën en de twee wereldoorlogen aangewezen. Hetzelfde geldt voor het hoofdstuk over de FOD Kanselarij van de Eerste minister en de Ministerraad, wetende dat de Eerste minister sinds de Tweede Wereldoorlog een steeds belangrijkere rol is gaan spelen in de Belgische buitenlandse politiek. In het hoofdstuk over het staatshoofd, zullen vooral de passages over de eerste vorsten van belang zijn voor ons onderwerp, aangezien de latere Belgische staatshoofden op dat gebied een minder belangrijke plaats zijn gaan innemen, in die mate dat Albert II in het buitenlandse beleid vandaag een zeer beperkte rol speelt. Het archief van de Belgische ambassade bij de Heilige Stoel komt aan bod in het hoofdstuk over de katholieke Kerk. Belangrijk om te weten is ook dat alle archiefstukken met betrekking tot Congo uit de periode voor 1885 zijn opgenomen in het diplomatieke archief en dus niet in het Afrika-archief.

7.3.4. *Buitenlandse archieven die een band hebben met de Belgische buitenlandse politiek*

Naast de rapporten van de Belgische diplomaten op post in het buitenland, werpt ook de visie van de buitenlandse diplomaten in Brussel een licht op de buitenlandse politiek van België. Verschillende studies geven een overzicht van het archiefmateriaal dat men in het buitenland kan vinden. Zie onder meer:

COPPEJANS-DESMEDT (H.). *Les archives de l'Etat en Pologne avec un relevé de documents relatifs à l'histoire de la Belgique conservés aux Archives centrales de l'Etat de Varsovie précédé d'un aperçu historique*. Brussel, 1978.

DEMOULIN (R.). La correspondance des consuls anglais en Belgique, pendant la révolution de 1830, in *Bulletin de la Commission royale d'Histoire*, 1934, p. 417-534.

DEMOULIN (R.). Rapport sur une mission dans les archives anglaises, in *Bulletin de la Commission royale d'Histoire*, 1956, p. LXIII-LXIX.

DEMOULIN (R.). Rapport sur une mission d'information en Angleterre relative aux documents de la Wilhelmstrasse, in *Bulletin de la Commission royale d'Histoire*, 1957, p. XLI-XLIII.

HEMMERIJCKX (R.). Le Public Record Office de Londres, dans *Bulletin du Centre de Recherches et d'Études historiques de la Seconde Guerre mondiale*, 1989, nr. 19, p. 41-42.

JANSSENS (G.). Spaanse archieven en bibliotheken belangrijk voor de geschiedenis van België en de Spaanse Nederlanden (xvie-xxe eeuw), in *Bibliotheekkunde: verhandelingen aansluitend bij Bibliotheek- en Archiefgids*, 1990, p. 291-310.

NAZET (J.). Première enquête sur les sources relatives à la Belgique et la Bulgarie dans les archives des deux pays, in *Miscellanea archivistica*, 1982, nr. 32, p. 45-58.

Records of the Department of State Relating to International Affairs of Belgium 1910-1929. Washington, 1967.

Records of the Department of State Relating to Belgium and Other States, 1910-1929. Washington, 1967.

RUWET (J.). *Les archives et bibliothèques de Vienne et l'histoire de Belgique*. Brussel, 1956.

STENGERS (A.), STENGERS (J.). Rapport sur une mission dans les archives anglaises, in *Bulletin de la Commission royale d'Histoire*, 1954, p. CXXXIX-CLXXXIV; 1956, p. LXXII-LXXX.

VAN NIEUWENHUYSEN (A.). *Relevé d'archives roumaines relatives à l'histoire de la Belgique précédé d'un aperçu historique*. Brussel, 1973.

VERHELST (J.). Het archiefwezen in Hongarije en de archieven over de Hongaars-Belgische betrekkingen, in *Miscellanea archivistica*, 1977, nr. 17, p. 51-62.

WILLEQUET (J.). Les dossiers «Belgique» de la Wilhelmstrasse 1900-1914. Impression générale, in *Archives, Bibliothèques et Musées de Belgique*, 1961, p. 3-22.

HERREBOUT (E.). *Quellen zur Geschichte Belgiens im politischen Archiv des Auswärtigen Amtes in Berlin: Praktikumsbericht und Inventar*. Brussel, 2008.

7.4. Publicaties

REPERTORIA

- Agents diplomatiques et consulaires.* Brussel, 1890-1927.
- Almanach Royal officiel de Belgique: annuaire du personnel des institutions publiques de Belgique.* Brussel, 1840-1939.
- Postes diplomatiques et consulats belges à l'étranger. Diplomatieke en consulaire posten van België in het buitenland.* Brussel, 1856-1914.
- Annuaire diplomatique et consulaire. Diplomatiek en consulaire jaarboek.* Brussel, 1901-1991 (werd niet elk jaar gepubliceerd. Voor de zeven eerste jaren, spreekt van «manuel» en niet van «annuaire»).
- Annuaire du Ministère des Affaires étrangères, du Commerce extérieur et de la Coopération au développement. Gids van het Ministerie van de Buitenlandse zaken, Buitenlandse handel en Ontwikkelingssamenwerking.* Brussel, 1971-.
- Consulats étrangers en Belgique et au Congo.* Brussel, 1957.
- Consulats étrangers en Belgique. Buitenlandse consulaten in België.* Brussel, 1970-2001.
- Corps diplomatique accrédité à Brussel.* Brussel, 1938, 1950-1955, 1959, 1964/1966.
- Corps diplomatique à Bruxelles. Diplomatiek corps in Brussel.* Brussel, 1969, 1970, 2000, 2002, 2003 (na deze datum is dit werk ook raadpleegbaar via intranet).
- Recueil consulaire publié en exécution de l'Arrêté royal du 13 novembre 1855.* Brussel, 1856-1907, 138 dln. (het eerste deel betreft de jaren 1839-1855).

PERIODIEKE PUBLICATIES EN TEKSTENVERZAMELINGEN

- AE. Revue du Ministère des Affaires étrangères, du Commerce extérieur et de la Coopération au développement. BZ. Tijdschrift van het Ministerie van Buitenlandse zaken, Buitenlandse handel en Ontwikkelingssamenwerking.* Brussel, 1974-1980.
- Lettre de Belgique. Brief uit België.* Brussel, 1958-.
- Textes et documents. Teksten en documenten.* Brussel, 1952-1988; 1990-.
- De redevoeringen van de ministers van Buitenlandse zaken sinds 2000 zijn raadpleegbaar op: www.diplomatie.be/fr/press/speech.asp.
- Van het Algemeen bestuur voor ontwikkelingssamenwerking (ABOS) en zijn opvolgers DGIS en DGOS kunnen volgende publicaties worden gesignaleerd:
- Inlichtingsbulletin van de ontwikkelingssamenwerking. Bulletin d'information de la coopération au développement.* Brussel, 1964-1969.
- Ontwikkelingssamenwerking. Coopération au développement.* Brussel, 1970-1974.
- Dimensie 3. Het blad dat streeft naar een verbreding van de informatie over ontwikkelingssamenwerking. Dimension 3. La revue qui vise l'élargissement de l'information sur la coopération au développement.* Brussel, 1975- (online vanaf 2002-).
- Verliest zijn ondertitel in 1984. Neemt vulgariserende studies en verslagen in verband met ontwikkelingssamenwerking op.
- IN-COM. Nieuwsbrief voor internationale communicatie en samenwerking.* Brussel, 1990-1998. Voortgezet door:
- DGIS-Info.* Brussel, 1999-2002 (online vanaf 2001-). Voortgezet door:
- DGOS-Info.* Brussel, 2003- (ook online).

Activiteitenverslag. Rapport d'activités. Brussel, 1987- (achtereenvolgens van ABOS, DGIS en DGOS) (online vanaf 2002-).

Aanvankelijk uitgegeven onder de titel *Jaarverslag. Rapport annuel.*

De evaluatierapporten van de Dienst opvolging en evaluatie staan online op www.dgcd.be; de verslagen van de Bijzondere Dienst evaluatie van de ontwikkelingsamenwerking zijn te vinden op de website www.diplomatie.be/nl/FOD/dbe/default.asp.

Het ABOS publiceerde verder een hele reeks brochures. Zijn opvolger DGOS zet die traditie verder. De recentste daarvan zijn te lezen op de hoger vermelde website (www.dgcd.be). Sommige daarvan stellen een ontwikkelingsland voor, of belichten de aanwezigheid van de Belgen in een van die landen (zie bijvoorbeeld de reeks *De Belgen in ... / Les Belges au ...*, 1976 en volgende jaren, later *De Belgische ontwikkelingssamenwerking in ...*: per land). Andere zetten de beleidslijnen en strategieën uiteen. Nog andere behandelen een aspect van de ontwikkelingsproblematiek in het algemeen of van het Belgische ontwikkelingsbeleid in het bijzonder. Enkele voorbeelden:

België en de ontwikkelingssamenwerking: activiteitenbalans 1962-1970. La Belgique et la coopération au développement 1962-1970. Brussel, 1972.

Onze ontwikkelingssamenwerking. Notre coopération au développement. Brussel, 1979.

België en de ontwikkelingssamenwerking. La Belgique et la coopération au développement. Brussel, 1987.

De vrouw in de Belgische ontwikkelingssamenwerking: activiteitenverslag 1981-1985. La femme dans la coopération belge au développement. Rapport d'activité 1981-1985. Brussel, 1985.

Het Fonds voor Ontwikkelingssamenwerking en de financiële samenwerking. Le Fonds de la Coopération au Développement et la coopération financière. Brussel, 1986.

Het Overlevingsfonds van de Derde Wereld. Le Fonds de Survie pour le Tiers Monde. Brussel, 1986.

Dit Fonds werd opgericht in 1983 en hervormd door de wet van 1999; het verenigt DGOS, de BTC, de Nationale Loterij, de Belgische NGO's en (buitenlandse) lokale overheden en organisaties. Het heeft tot doel de voedselzekerheid in Zwart-Afrika te bevorderen, niet door het verstrekken van voedselhulp, maar wel door het stimuleren van structurele initiatieven om de voedselproblematiek aan te pakken.

De historische ontwikkeling van het ABOS. Brussel, 1993.

Het gezicht van de Belgische internationale samenwerking. Brussel, 1999.

De politieke beleidsverantwoordelijken vertolkten hun visies in:

EYSKENS (M.). *Een aarde, twee werelden: beschouwingen over het Belgisch ontwikkelingsbeleid. Une planète livrée à deux mondes. Réflexions sur la politique belge de coopération au développement.* Brussel, 1980.

GEENS (A.). *Open dialoog rond het ontwikkelingsbeleid. Dialogue ouvert à propos de la politique au développement.* Brussel, z.j.

- GEENS (A.). *Twee jaar ontwikkelingsbeleid in open dialoog. Dialogue ouvert à propos de la politique de coopération, deux ans après.* Brussel, 1990.
- Oui, il y a encore de l'espoir. Un aperçu de l'actuelle coopération au développement. Ja, er is nog hoop. Een actuele kijk op ontwikkelingssamenwerking.* Brussel, 1993.
- Kleur bekennen. Beleidsplan voor de Belgische internationale samenwerking. Annoncer la couleur. Plan de politique pour une coopération internationale.* Brussel, 1998.
- MOREELS (R.). *Beleidsplan voor internationale samenwerking.* Brussel, 1999.

Verschillende publicaties bieden cijfermateriaal aan :

- Statistisch informatieblad. Cahiers statistiques.* Brussel, 1973-.
- Evolution budgétaire de l'aide publique belge au développement 1969-1977.* Brussel, 1977.
- Ventilation géographique des dépenses AGCD.* Brussel, 1987.
- Verdeling van de ODA per financieringsorganisme en van de ABOS-hulp per samenwerkingsvorm. Répartition de l'APD par organisme de financement et de l'aide AGCD par forme de coopération.* Brussel, 1991-.
- Concentration de l'aide publique au développement accordée par la Belgique. Etude statistique.* Brussel, 1991.
- Behandelt de periode 1970-1989.
- Financiële stromen van België naar de ontwikkelingslanden. Flux financiers de la Belgique vers les pays en voie de développement.* Brussel, 1990-.
- De Belgische ontwikkelingssamenwerking in cijfers 1997-2001.* Brussel, 2001.
- Overzicht van de bijdragen van DGOS aan de internationale organisaties. Période 2000-2002.* Brussel, 2003-.
- Moreel verslag over het Fonds voor Ontwikkelingssamenwerking. Rapport moral sur le Fonds de la Coopération au Développement 1983-1992.* Z.p., z.j.
- Overlevingsfonds Derde Wereld. Verslag aan het Parlement. Fonds de Survie pour le Tiers Monde. Rapport au Parlement 1992-.* Z.p., z.j.
- Ten behoeve van de OESO brengt de Belgische ontwikkelingsadministratie verslag uit over haar actie :
- Memorandum de la Belgique présenté au Comité d'Aide au Développement. Examen de l'aide.* Brussel, 1974-.
- De laatste jaren wordt dit verslag door de OESO gepubliceerd onder de titel :
- OCDE. Comité d'Aide au Développement. Série des examens en matière de coopération pour le développement. Belgique 1990-.* Parijs, 1993-.

7.5. Bronnenpublicaties

Tal van documenten uit het archief van het Ministerie van Buitenlandse zaken werden gepubliceerd. Zie onder meer :

- BALACE (F.). *La guerre de sécession et la Belgique. Documents d'archives américaines 1861-1865.* Leuven-Parijs, 1969.
- Documents diplomatiques relatifs à la révision des traités de 1839.* Brussel, 1929.

Documents diplomatiques relatifs aux réparations (du 26 décembre 1922 au 27 août 1923). Brussel, 1923.

Belgique. La relation officielle des événements de 1939-1940 publiée par le Ministère des Affaires étrangères de Belgique. Londen, z.j.

LAURENT (H.). Les débuts de la mission de Hugh Swinton Legare, chargé d'affaires des Etats-Unis à Bruxelles, in *BCRH*, 1937, p. 33-75.

Le livre gris belge. Correspondance diplomatique du Ministère des Affaires étrangères du Royaume de Belgique, relative à la guerre de 1914, 24 juillet-29 août. Bern, 1914.

PERELMANS (S.). Introduction aux relations diplomatiques entre la Belgique et les Etats-Unis (septembre 1830 – janvier 1832). Un témoignage américain sur la révolution belge de 1830, in *BCRH*, 1949, p. 189-226.

De publicaties van A. De Ridder, voormalig directeur-generaal van het departement zijn des te belangrijker daar ze soms stukken bevatten die vandaag verdwenen zijn: *La crise de la neutralité belge de 1848. Le dossier diplomatique*. Brussel, 1928, 2 dln.; *La Belgique et la Prusse en conflit, 1834-1838*. Brussel-Parijs, 1919; *Histoire diplomatique du traité de 1839 (19 avril 1839)*. Brussel-Parijs, 1920; *Les projets d'union douanière franco-belge et les puissances européennes (1836-1843)*. Brussel, 1932; *Le mariage du roi Léopold II d'après des documents inédits*. Brussel, 1925; *La Belgique et le prince de Metternich. Instructions du chancelier de l'Empire aux diplomates autrichiens accrédités à Bruxelles*, in *BCRH*, 1932, p. 49-100; *Les débuts de la légation d'Autriche à Bruxelles. Lettres au comte de Dietrichstein 1833-1834*, in *BCRH*, 1928, p. 173-412.

Tijdens het interbellum, alsook in een recenter verleden, werden «Belgische diplomatieke stukken» gepubliceerd, een onmisbare bron voor de studie van de betrokken periodes, namelijk:

DE VISSCHER (C.), VANLANGENHOVE (F.), eds. *Documents diplomatiques belges 1920-1940: La politique de sécurité extérieure*. Brussel, 1964-1966, 5 dln.

Belgische diplomatieke stukken 1941-1960. Van onafhankelijkheid tot onderlinge afhankelijkheid. Brussel, 1998-2001, met daarin volgende delen:

Deel I: GOTOVITCH (J.) e.a., eds. *De Belgische regering in Londen 1941-1944*. Brussel, 1998.

Deel II: DE VOS (L.) e.a., eds. *Defensie: 1941-1960*. Brussel, 1998.

Deel III: DE PAUW (F.) e.a., eds. *Benelux*. Brussel, 2001.

Deel IV: KURGAN-VAN HENTENRYK (G.) e.a., eds. *Europa: economische aspecten*. Brussel, 2001.

Deel V: PEEMANS (F.) e.a., eds. *Europa: politieke integratie*. Brussel, 2009.

Deel VI: DE VISSCHER (P.), LEJEUNE (Y.) e.a., eds. *Het statuut van Duitsland*. Brussel, 2009.

Deel VII: DE VISSCHER (P.), LEJEUNE (Y.), eds. *Conflicten en crisissen*. Brussel, 2004.

Deel VIII: VANDERLINDEN (J.), ed. *Overzeese gebieden*. Brussel, 2004.

Hoger spraken we over de aanwending, door de Duitse bezetter, van de archieven van het ministerie tijdens de Eerste Wereldoorlog. Dit gaf onder meer aanleiding tot tendentieuze bronnenpublicaties:

Documents diplomatiques 1905-1914. Lettres adressées par les ministres et chargés d'affaires de Belgique à Berlin, Londres et Paris au ministre des affaires étrangères à Bruxelles. Berlijn, 1915.

SCHWERTFEGER (B.). *Zur europäischer Politik, 1897-1914; unveröffentlichte Dokumente in amtlichen Auftrage.* Berlijn, 1919, 5 dln.

SCHWERTFEGER (B.). *Amtliche Aktenstücke zur Geschichte der europäischer Politik 1885-1914. Die belgischen Dokumente zur Vorgeschichte des Weltkrieges.* Berlijn, 1924, 8 dln.

Meer punctuele publicaties zijn onder meer:

BOELAERTS (A.). *Les archives secrètes de l'ambassade de la Belgique à Londres au sujet des événements de mai-octobre 1940.* Z.p., z.j.

DE TROYER (I.). *Repertorium van de door België gesloten verdragen. Répertoire des traités conclus par la Belgique, vol. 1. 1830-1940.* Brussel, 1973; *vol. 2. 1941-1986.* Wommelgem, 1988.

De diplomatieke documenten die gepubliceerd worden in het buitenland bevatten vaak informatie over België. Dit zijn de belangrijkste reeksen:

DUITSLAND

Die Große Politik der europäischen Kabinette, 1871-1914. Berlijn, 1922-1927, 40 dln. (Franse uitgave: *La politique extérieure de l'Allemagne 1870-1914. Documents officiels.* Parijs, 1927-1939).

Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914. Berlijn, 1927, 4 dln.

Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918-1945. Frankfurt, 1950-1995, 73 dln.

Akten zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland. Adenauer und die Hohen Kommissare. 1949-1952. München, 1989-1990, 2 dln.

Akten zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland. München, 1994-.

VERENIGDE STATEN

Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. Washington, 1861-.

Deze werken, gepubliceerd door het *State Department*, zijn online raadpleegbaar op de site van de Universiteit van Wisconsin (<http://digicoll.library.wisc.edu/FRUS>) voor de jaren 1861 tot 1960. Wat betreft de periode na 1960, staan de volumes online op de site van het *Department of State* (www.state.gov/r/palho/frus).

FRANKRIJK

Recueil de documents relatifs aux origines de la guerre de 1870. Parijs, 1910-1932, 29 dln.

Documents diplomatiques français relatifs aux origines de la guerre de 1914. Parijs, 1929-1959.

Documents diplomatiques français, 1914-1919. Parijs, 1999-, 4 dln.

Idem, 1920-1932. Parijs, 1997-, 7 dln.

Idem, 1932-1939. Parijs, 1963-1986, 32 dln.

Idem, 1939-1944. Parijs, 2002-, 3 dln.

Idem, 1944-1954. Parijs, 1996-, 9 dln.

Idem, depuis 1954. Parijs, 1987-, 32 dln.

ITALIË

Documenti diplomatici italiani, 1861-. Rome, 1952-.

NEDERLAND

Bescheiden betreffende de buitenlandse politiek van Nederland, 1848-1919. Den Haag, 1957-.

Documenten betreffende de buitenlandse politiek van Nederland, 1919-1945. Den Haag, 1976-.

VERENIGD KONINKRIJK

Documents on British Foreign Policy 1919-1939. Londen, 1946-1978, 62 dln.

Documents on British Policy Overseas. Londen, 1984- (*Series I, 1945-1950; Series II, 1950-1960; Series III, 1960- onwards*).

British and Foreign State Papers, 1812-1968. Londen, 1841-1977, 170 dln.